
OPIJUM

DUBRAVKA UGREŠIĆ

I. BE NOT ANGRY.

Dogodilo mi se da sam se obrela u jednom evropskom provincijskom mjestu na tri dana. A sve zbog svoje mlake i povodljive volje. Organizatori lokalnog književnog festivala slali su mi pretjerano srdačne pozive. Djevojka iz organizacije festivala dočekala me na aerodromu i ljubazno ostavila pred mjesnim hotelom. Smjestila sam se. Prošetala sam mjestom, posjetila lokalnu znamenitost koju su sagradili još stari Rimljani. Drugoga dana ujutro djevojka me odbacila kolima do obližnjeg univerzitetskog campusa, gdje sam imala zakazana dva susreta sa studentima kreativnog pisanja. “Ovo je jedna jako slavna književnica...” rekla je profesorica s konjskim zubima i licem dobrano prošaranim kapilarama, i dobacila mi ispričavajući smiješak. Očito nije znala ni tko sam, ni ti što bi sa mnom. Druga profesorica bila je energičnija od prve. Ta je uspjela izgovoriti moje ime (dođuše, ne i prezime), ali mi zato nije dopustila da zinem. Rezignirala sam. Jutro je, na sreću, bilo potrošeno. Još uvijek je preostajalo da se potroši poslijepodne i večer.

Vani je puhao ledeni martovski vjetar. Hotel je štedio na grijanju. Krenula sam u šetnju mjestom. Da se malo zagrijem, ušla sam u lokalnu knjižaru. Knjižara je bila zatrpana memoarima: od *Memoirs of Geisha*, preko *My life* i *My life so far*, sve do *Turning Memories Into Memoirs*. Moju pažnju među memoarima privukla je knjižica skromnih korica – *The Prophets*. Cijena je bila smiješno niska. Uzela sam tu knjižicu i nečiji *My life*, također na rasprodaji, platila i izašla na ulicu.

U nekoj radnji kupila sam dvije veste, jednu crnu i jednu drap. U nekoj pekarnici kupila sam slatke roščiće od lisnatog tijesta. U mjesnom kinu kupila sam kartu za *Syrianu*, ali predstava je počinjala tek u osam. Dva ili tri lokalna puba u koja sam

zavirila djelovala su depresivno. Nije se više imalo kamo. Moja imaginacija je pre-sušila, a bilo je prošlo tek podne. Tek drugoga dana poslijepodne organizatori knji-ževnog festivala trebali su me pokupiti i odvesti na književni nastup. Kući sam pu-tovala tek prekosutra ujutro. Vratila sam se u hotelsku sobu, navukla na sebe obje veste, i crnu i drap, uvukla se u krevet i pokrila pokrivačem. Dohvatila sam mjenjač. Bura oko danske antimuslimanske karikature, koja je digla na noge cio musliman-ski svijet, smirivala se. Zastave više nisu spaljivali. Osim još ponegdje u Pakistanu. Ugasila sam televizor od čega je u sobi postalo hladnije. Moja situacija činila mi se bezizlaznom. Otvorila sam knjižicu skromnih korica. Autor je obećavao da će me instantno i efikasno uputiti u pitanja vjere. *Svaka vjera je dobra*, napomenuo je dobro-dušno autor.

2. LEARN TO KNOW YOURSELF.

92 O vjerskim pitanjima ne znam baš ništa, ostala sam mentalno zaglavljena u Marxovom propagandnom sloganu da je *religija opijum za narod* i tamo čamim do danas. Ateist sam. Nekrštena. Baka me nije krišom odnijela u crkvu i tamo dala krstiti (što je jedna od adut-priča koju su u svome rukavu skrivali Istočnoevropljani moje ge-neracije). Moji roditelji bili su ateisti. Moj djed po mami jurnuo je da se pridruži komunistima kada je to bilo opasno. Čim su komunisti došli na vlast, djed je izgu-bio interes. Djed je fanatično mrzio popove. Mržnja prema popovima navodno ni-je imala veze s njegovim komunizmom. Ali je očito imala s mojom mamom. I ona mrzi popove.

Ja sam, za razliku od djeda i mame, fleksibilna, što nama, bezvjernici-ma i nije teško. Otvorena sam prema iskustvima s vjerskim nabojem. U stanju sam, na primjer, satima gledati one prodavače sredstava za čišćenje po tržnicama koji uklanjaju mrlje s tepiha s magičnom lakoćom. "Šibicari", oni sumnjivi tipovi koji na ulici okreću kuglice ispod kutija za šibice, djeluju na mene hipnotički. Uzbudu-ju me mađioničari, ti koji svilene rupce pretvaraju u golubove, i obrnuto. Pa ipak, nikada se ozbiljnije nisam zainteresirala za Onoga koji je vodu pretvarao u vino. Globalno gledano, spadam u zanemarivu ljudsku populaciju. *I do not count*. Neki re-ligijski demografi tvrde da nas na cijelome svijetu ima tek osam posto. U taj posto-tak spadamo mi, fleksibilni i nefleksibilni ateisti, agnosticici i skeptici, pobornici raz-nih prekršćanskih i plemenskih vjerovanja, praznovjerci i gatare, futuristi i horo-skopisti, paranoičari i pobornici teorija zavjere. Svi drugi, devedeset i dva posto sveukupnog čovječanstva, uključeni su što u velike, što u manje religijske sisteme, tako barem tvrde monitori globalnog religijskog vodostaja. Devedeset i dva posto nije mala stvar. Čak i ako smo skeptični prema statistikama i dobroano umanjimo

odnose, još uvijek nije mala stvar. Neki znanstvenici tvrde da je za tu nevjerojatnu prijemčivost ljudskog mozga na “opijum” odgovoran gen, neki vjerski gen.

3. SEEK THE KNOWLEDGE FROM THE CRADLE TO THE GRAVE.

Knjižicu sam savladavala brzo, proroci su ionako kopkali moju znatiželju. Pitala sam se, naime, zašto se onoliki svijet nedavno digao da brani čast nekoga tko je već stoljećima mrtav, i čija bi čast – s obzirom na to da traje stoljećima, inspirira milijune odanih vjernika i vječna je – trebala biti čvrsta?! Da su branitelji časti s istom žestinom protestirali u ime milijuna afričke i azijske djece koja umiru od gladi, AIDS-a i metka, to bih razumjela. Ali zbog karikature! Upsss! *Sorry!* Tu sam se ugrižla za jezik. Nije li se u mojoj bivšoj zemlji rušilo, palilo i ubijalo u ime obrane časti mrtvacu? Nisu li moji zemljaci otkopavali grobove, razvlačili kosti predaka i krali u njihovo ime? Nisam li, uostalom, u svojoj bivšoj sredini bila proglašena “vješticom” jer sam javno postavila slično pitanje? Nije li mi, dakle, bolje da držim jezik za zubima i pokušam nešto naučiti?

Tko su proroci? Proroci su osobe za koje se vjeruje da govore u ime Boga. Proroci su “božja usta”, osobe koje su u davnim, *medialess*, vremenima služile kao neka vrsta božjeg mikrofona. Pretpostavljam da su sva božja stvorenja potencijalno božji mikrofoni, ali da je Bog svakoga koristio kao mikrofona bilo bi to kao u onoj dječjoj igri koja se zove “pokvareni telefoni”. Zato je Bog birao mikrofone vrhunske kvalitete. I nije stalno visio na njima, kuckao po njima, izgovarao *je'n, dva, tri* pokušavajući s bezvjernicima uspostaviti vezu. Bog ne troši vrijeme na brbljanje. Izgovorena jednom, božja riječ je zakon. 93

U ta davna vremena mnogi su ljudi bili spremni da budu “božja usta”. Od početno impresivne brojke samozvanih proroka i proročica velike religije priznale su nekolicinu, i samo muškarce. Među prorocima nisu svi jednako značajni. Najznačajniji su “očevi”, ti koji su inicirali stvaranje velikih monoteističkih sistema: judaizam, kršćanstvo i islam. Unutar različitih religijskih sistema proroci imaju i različit status: jedni status već spomenutoga “mikrofona”, drugi status PR-a (*public relations*), treći status polubožanstava. Najveći ujedinjuju sve tri stvari. Religijski sistemi su komplicirani, božja birokracija je najstarija i najrigidnija na svijetu.

Proroci su, dakle, bili ljudi od krvi i mesa. Svi imaju svoj CV. Sve povezuje “činjenica” da su prolazili kroz velika iskušenja. Iznenađujuća božja objava – u obliku gorućeg grma, glasa u pećini, zakonika isklesanog u stijeni, unutrašnjeg glasa – nije baš bila dobitak na lutriji. Jer isprva im nitko, osim žena i djece, nije vjerovao. Zato su, da bi zadivili prost svijet, pribjegavali trikovima: kucnuli bi štapom o stijenu iz koje bi poteklo mlijeko, prepолоvili more, pretvorili vodu u vino, hoda-

li po vodi, digli ponekoga iz mrtvih, pustili kišu iz oblaka. Ljudi su ih kamenovali, pribijali na križ, ponižavali, mučili, proganjali, istjerivali, proglašavali ih ludima, ali oni su ustrajali na svome putu i na kraju izvojevali moralnu pobjedu.

Osim spiritualne, postoji i praktična strana proročkoga djelovanja: bili su to pobornici monoteizma, morala i mesijanizma, prvi borci za civilno društvo, socijalni reformatori i donosioci zakona. Ili u suvremenijem prijevodu: aktivisti bez NGO-a, bez financijera, ureda, kompjutera, telefona i računara. Neki su se s vremenom institucionalizirali unutar vjere, a neki postali jakim vjerskim institucijama.

Veliki proroci – Isus, Mojsije, Abraham, Muhamed (posljednji među velikima i, prema Islamu, najveći) – to su ljudi s biografijom. Za njih znamo, jer su za sobom povukli ne samo brojne sljedbenike, nego i brojne biografe. Biografi su bilježili svaki detalj njihovih života. Bog nema biografije. Božji proroci je imaju.

U priči o prorocima najatraktivnijom ostaje činjenica da su to bili obični ljudi, istina, sa specifičnim talentima. Knjige njihovih života mogle bi, dakle, biti i knjige naših života. A to nadalje znači da i mi, gle, imamo biografiju!

4. THE MOST EXCELLENT JIHAD IS THE CONQUEST OF ONE'S OWN EGO.

94

Naslov poznate rock opere *Jesus Christ Superstar* Tima Rajsja i Endrjua Lojda Vebera probija jednostavnu ideju da su u davnim, nemedijskim vremenima proroci bili prve mega zvijezde, *celebsi*.

Kada je magazin *Time* pozvao svoje čitaoce da glasaju za najutjecajnije ličnosti stoljeća, u istom košu našli su se Elvis Prisli (s najviše glasova) i Jicak Rabin, Papa Ivan Pavao Drugi, Adolf Hitler (tja, što ćemo, i Hitler!), Majka Tereza, Madonna, princeza Dajana i Mohandas Gandi. Što povezuje te ljude? Ništa osim činjenice da su bili slavni.

Možda su sličan sastav imale grupe ljudi koje su se vukle za prorocima. Možda su među njima bili filantropisti, državnici, božje slugе, pjevači, gutači vatre, glumci, fanovi i simpatizeri. Možda su se ti ljudi zvali Bono, Bil Klinton, Luciano Pavaroti, Kofi Anan, Bob Geldof, Papa Ivan Pavao II, Anđelina Džoli. Možda su to bili ljudi koji su putovali svijetom, udjeljivali toplu riječ i nadu u bolji svijet.

Biti slavan – status je sličan proročkome. Za razliku od nekadašnjega, naše globalno tržišno nebo zasuto je tisućama zvijezda i zvjezdica. Teologija je svoje probleme riješila. Celebritologiji (*celebrytology*) tek predstoji da riješi svoje. Jedan od velikih problema celebritologije mogao bi biti paradoks demografske naravi: celeb-

si se, naime, razmnožavaju brzo poput ameba, a tendiraju besmrtnosti. I još nešto, šanse da obični ljudi postanu celebsima rastu zadivljujućom, božanskom brzinom. Ni obični ljudi, naime, ne mire se s mišlju da su na ovaj svijet došli samo zato da bi se reproducirali i disolvirali u mulju kao lososi.

U Topkapi muzeju u Istanbulu vidjela sam neobičan relikv: dlaku iz Muhamedove (počivao u miru) brade. Dlaka na bradi ima puno, pretpostavljam da su dlake s pečatom "autentično!" izložene na još nekoliko mjesta. Postoje i drugi prorokovi ostaci: zub, papuče, kosa, odjeća, mačevi. U muzeju se mogao kupiti poneki suvenir. Jako mi se svidio privjesak za ključeve s Meka-kompasom.

Našavši se u Memfis u posjetila sam Grejslend, muzej Elvise Prisljija. Tamo ima suvenira koliko i relikvata, pa Kingov štovatelj može kupiti sandale, torbu, bedž, privjesak za ključeve, šal, upaljač, naočale, kišobran, jaknu, gaće bokserice, šešir, repliku Elvisovog scenskog kostima, suvenir za kućnog ljubimca, šah, zidni sat, lampu u obliku gitare, zidne tapete, nakit, igračku, jastuk i čarape, sve u Elvisovu stilu. Neki Elvisovi obožavaoci vjeruju da je Elvis živ, drugi da će jednoga dana uskrsnuti, treći su uvjereni da je besmrtn pa svake godine slave njegov rođendan, a četvrti traže njegovu službenu beatifikaciju.

U Berlinu, u historijskom muzeju, vidjela sam neobičan izradak: veprovu kožu s koje je prosijavao lik Erika Honekera nalik na hologram. Marljiva ruka upornoga umjetnika dugo je gnječila i savijala dlake na veprovj koži sve dok se među dlakama nije probio reljefni portret istočnonjemačkog komunističkog lidera s naočalama na nosu.

Godine 1981 (točno godinu dana nakon smrti Tita) u zabitom hrvatskom selu Međugorju šestoro seoske djece povjerilo je seoskom župniku da im se objavi Djevica Marija. Djevica Marija obećala je djeci da će im postupno otkrivati tajne, kojih će sveukupno biti deset, a sve su neobično važne za čovječanstvo. Otada Gospa komunicira s izabranom šestorkom na dnevnoj bazi. Djeca su danas odrasli ljudi, ali im Gospa i dalje šalje SMS-poruke. Međugorje je u međuvremenu postalo jedno od najpoznatijih svjetskih svetišta, kroz koje godišnje prođe nekoliko stotina tisuća vjernika. Nevjerojatni uspjeh međugorske priče ponukao je i druge da se vjerski senzibiliziraju. Prije godinu ili dvije u nekom međimurskom selu, na prozoru jedne kuće pojavila se magličasta mrlja koja se ničim nije dala skinuti. Vlasnica kuće tvrdila je da to nije mrlja nego Djevica Marija. Otada pred njezinom kućom dežuraju redovi vjernika. Neki dolaze u organiziranim autobuskim turama.

U Lenjinovu mauzoleju, u grobnici najslavnije i najmlađe mumije naših vremena, nisam bila, nije mi se dalo čekati u iscrpljujuće dugim redovima. Zato sam rasla u sredini koja je tridesetak godina obožavala Tita. U osnovnoj školi išli

smo na izlete u Kumrovac, u posjetu Titovoj rodnoj kući. Osobito nam se sviđala drvena kolijevka u kojoj je beba-Tito spavao. Rasli smo uz legende o Titu. Najpopularnija među njima bila je priča o tome kako je dječak Tito jednom ukrao svinjsku glavu, skuhao je i njome nahranio svoju mnogobrojnu gladnu braću. Jugoslaveni su, izmislivši slogan *Inakon Tita – Tito!*, slavili Titov rođendan još nekoliko godina nakon njegove smrti.

Moja prijateljica, glumica, glumila je nekoliko godina u popularnoj, američkoj televizijskoj SF seriji. Otada je katapultirana među celebse, često putuje i pojavljuje se na *konvencijama*. Konvencije su moderna zamjena za tradicionalna vjerska okupljališta. Konvencije su Meka i Laurdes koji putuju svojim vjernicima. Zvijezde, poput moje prijateljice, silaze načas s medijskoga neba i izlažu se pogledima svojih obožavalaca, kolekcionara, vjernika, znatiželjnika i simpatizera. Tamo zvijezde odgovaraju na pitanja svojih fanova, prodaju svoje portretne fotografije s (iscjeliteljskim) potpisima u zlatnoj, srebrnoj ili u običnoj olovci. Njihovi fanovi izgovaraju napamet njihove dijalog liste i šeću se maskirani u likove iz naučno-fantastičnih serijala. Ovo vjersko okupljalište zagovara politeizam. Među velikim brojem zvijezda (svetaca) obožavaoci (vjernici) biraju svoje. Suvenirne replike relikata s ovoga hodočašća (majice, fotografije, lutke, bedževi, potpisi) donose se kući i spremaju u kućne relikvijarije.

Usput rečeno, što se suvenirnih relikvija tiče, nisam ni ja rezistentna. Priznajem da posjedujem indijanski *dream catcher*, malu rusku putnu ikonu, privjesak za ključeve sa sv. Kristoforom, koji navodno čuva putnike, peruanske *worry dolls*, koje navodno odnose brige, goblen kupljen na zagrebačkom buvljaku s portretom Tita u maršalskoj uniformi, *vibuti*, sveti prah, koji mi je netko donio s putovanja Sai Babi, krhotinu Berlinskog zida i malenu nogu od voska koju mi je netko donio s godišnjeg vjerskog vašara u Mariji Bistrici kada sam dva mjeseca ležala zakočena teškim oblikom išijasa. Vjeruje se, naime, da amuleti u obliku dijelova tijela imaju iscjeliteljsku moć.

Što ujedinjuje sve te nasumce izabrane i naizgled nespojive primjere? Vjerski gen.

Cio svijet kupao se u suzama kada je prije godinu dana naglo osvanuo kao – *Popeless*. Milijuni su jurnuli u Svetu stolicu da odaju posljednju počast Svetome Ocu. Cijela zemaljska kugla ronila je suze kada je prije nekoliko godina poginula princeza Dajana: svijeće su palili i Rusi, i Kinezi, i mnogi drugi koji s princezom Dajanom nisu imali baš nikakve veze. Nekih tristotinjak milijuna ljudi ronilo je suze kada je umro Staljin. Jugoslaveni su pouzdano (sjećam se!) ridali kada je umro Tito, *najveći sin jugoslavenskih naroda i narodnosti*. Neki Srbi pustili su suzu kada je nedav-

no umro Milošević. Pustili bi i više da je bila povoljnija konstelacija. Ovako je Milošević otišao s ovoga svijeta tiho, kao *tamaguchi*.

Svi ti ljudi, uključujući i Hitlera s *Timeove* liste slavnih, masovne su ikone našega doba: svijetle, mračne, zabavne ili trivijalne.

Moderna *celebrity* kultura replicira religijsku kulturu. Možda je *celebrity* kultura supstitut za religiju, a možda samo njezin dodatak. Drugim riječima, opijum s kokainom. Ako je samo dodatak, što će prije biti, onda – zahvaljujući medijima kojima smo danonoćno izloženi – živimo u vremenu koje je religijski opsjednutije nego što je to bilo ikada prije.

5. THE INK OF THE SCHOLAR IS MORE HOLY THAN THE BLOOD OF A MARTYR.

Hagiografije su biografije svetih lica. Za razliku od biografije, hagiografija je kultan i poučan tekst u kojemu se kroz životopis nekog sveca sugerira ideal svetog života. Iako hagiografija uključuje natprirodne događaje i fenomene vezane uz život sveca, historiografija uzima hagiografiju kao autentično svjedočanstvo o pojedinim sredinama, njihovim običajima i načinu života. Poučna sadržaja i jednostavna jezika hagiografija je prethodnica pučke literature.

Današnje biografije i autobiografije moderne su hagiografije. Postoji i 97 treći žanr – memoari. Celebsi ostvaruju pravo na sva tri žanra. I nije nužno da se memoari pišu na kraju životnoga iskustva. Celebsi ih mogu napisati kada žele: u svojoj tinejdžerskoj dobi, kao Britni Spears, ili paralelno sa životom, kao dvadesetogodišnji nogometaš Wejn Runi, koji je nedavno s HarperCollinsom potpisao ugovor za autobiografiju koju će pisati u toku idućih dvanaest godina.

Kako se u vremenu – u kojemu zvijezde, bogovi i idoli iskaču odasvud kao *pop corn*, i u kojemu mediji konstantno provociraju naš vjerski gen – snalaze takozvani obični ljudi?

Mnogi muslimani nose bradu da bi bili bliži svome duhovnome vođi, mnogi budisti briju glavu da bi bili bliži svome. Pa ipak, nikome od njih ne pada na pamet da su zbog toga – Buda ili Muhamed (počivao u miru).

Obična djevojka Sindi Džekson shvatila je stvari bukvalno i otišla u svojoj transformaciji mnogo dalje. Sindi se podvrgla seriji plastičnih operacija (žrtvovala se, izlagala opasnosti svoje zdravlje) da bi se približila svojoj boginji *Barbie Doll*. Danas je Sindi Džekson, žena surogat, slavija i autentičnija od svoga idola. Prošavši kroz dugogodišnje samomučenje Sindi Džekson kvalificirala se za svetu *Barbie Doll*.

Mnogi Japanci luduju za karaokama, tehničkim trikom koji su izmislili prije tridesetak godina. Glazba neke popularne pjesme ostaje ista, glas pjevača se

briše, a na njegovo mjesto uskače anonimni izvođač. Mnogi ljudi iz istog razloga lude za *Big Brother Show*: i tu su anonimni ljudi osvojili medij koji je prije bio namijenjen samo zvijezdama.

Svoje autobiografije pišu slavni ljudi. Biografije su knjige koje netko drugi piše o slavnim ljudima. Memoar je jednako dostupan svima, i slavnim i običnim ljudima. Dapače, tržište pokazuje da su obični ljudi osvojili žanr koji je prije bio namijenjen samo izabranima. Memoari su neka vrsta književnih karaoka, zadana forma koja se ispunjava personalnim sadržajem. Koliko zaista personalnim?

6. BE AWARE OF SUSPICION BECAUSE SUSPICION IS A GREAT FALSEHOOD.

Što je potrebno da bi jedan memoar bio *uspješan*?

“Neuspješni” memoari (kao što su, na primjer, *Speak, Memory* Vladimira Nabokova, *Strah i Nada* Nadežde Mandelštam, ili pak Cerčilovi memoari) rijetko pozivaju čitaoca na identifikaciju s autorskom pričom: autorska priča je odviše “ekskluzivna” ili je pak ispričana “ekskluzivnim” jezikom. Za razliku od “neuspješnih”, tip uspješnoga memoara (tzv. *personalni memoar*) ostvaruje visoku razinu identifikacije čitaoca s autorom.

98

Uspješan memoar mora, dakle, poštovati religijski obrazac, što konfesijska sama po sebi već jest. Memoar je konfesionalan žanr. Uspješan memoar mora biti konvencionalan, baš kao što je to morala biti i hagiografija. Uspješan memoar mora u sebi sadržavati motive iz religijskog repertoara: patnju, grijeh, oprost i prosvjetljenje. Na tržištu su najpopularniji memoari o personalnoj nesreći, o savladavanju bolesti (memoari o statistički zastupljenijim bolestima su, naravno, popularniji), ovisnosti (bulimija, anoreksija, alkoholizam, narkomanija, sve vrsta *disordera*), poniženja (seksualna poniženja, poniženja koje nam nanosi neposredna okolina), životnih teškoća (smrt naših voljenih i bližnjih). Svaki uspješan memoar mora biti priča o slabosti i prevladavanju slabosti, o grijehu, prevladavanju grijeha i oprost, o zabludi i razotkrivanju zablude i samooprostu, o teškoćama i savladavanju teškoća. Svaki uspješan memoar je priča o dostizanju mudrosti, smirenja, harmonizacije i pročišćenja.

Svjestan da se drznuo da konkurira svecima, autor memoara instalirat će u svoje pripovijedanje ispriku. Ispriku izražava nadu da će njegova (autorova) priča biti na korist i drugima. Autorova intencija nije, dakle, da se pravi važan, da zaradi novac, da postane slavan (ili, kada je u pitanju slavna autorska osoba, još slav-niji), nego da pomogne drugima. Ova vrsta književnog bontona očekuje se od autora: memoar je, naime, visoko egocentričan pripovjedni oblik. Sadržaj memoara

(priča o prolasku kroz iskušenje, patnju i poniženje) kamuflira autoritaran autor-ski glas. I glas proroka je autoritaran, ali prorocima ne treba isprika, oni ne preten-diraju na autorstvo, oni su tek božji mikrofon. Autori memoara nemaju taj alibi, ne pada im napamet da se odreknu autorstva (jer u tome i jest sva sol!), pa se zato slu-že retorikom skromnosti.

Književni kritičari i recenzenti doprinose uspjehu memoarskog žanra. Oni u pravilu svaki memoar proglašavaju lijepim (*beautiful, beautifully written*). Kritiča-ri znaju da s personalnom ispovješću nema šale. Kako, uostalom, autoru ispovijesti – u kojoj ovaj opisuje kako vodi borbu s nekom opakom bolešću ili nekom drugom ličnom nesrećom – reći da njegova ispovijest nije *beautifully written*? Na religioznom smo terenu.

Svaki *celeb*, baš kao i svaki autor uspješnoga memoara, logikom kultur-nog konteksta, izabranoga žanra i medijske izloženosti, preuzima na sebe ulogu proroka. A to je upravo ono što mi, čitaoci, i očekujemo od njih. Tako se zvijezda i njezin obožavatelj, prorok i njegov sljedbenik, autori memoara i njihovi čitaoci na-laze u savršenoj duhovnoj vezi.

Mnogi celebsi tendiraju tome da budu tržišno multifunkcionalni. Zvi-jezde su naši idoli (Opra Vinfri), naši proroci, zabavljači, predstavnici naših politič-kih (Bono), religioznih (Ričard Gir), ekoloških (Pamela Anderson) i drugih uvje- 99 renja. Zvijezde su vlasnici televizijskih programa koje gledamo i časopisa koje čitamo (Opra Vinfri), zvijezde su i teme i autori knjiga koje čitamo. Zvijezde su i autori knjiga koje čitaju naša djeca (Madona, Travolta). Zvijezde su dizajneri odjeće koju nosimo (Dženifer Lopez, P. Didi), hrane koju jedemo (Pol Njumen), zvijezde su naši pouzdani vodiči kroz nepregledna konzumentska polja (Devid Bekam, Sindi Kraford, Britni Spirs, Uma Turman, Bred Pit). Jednom rječju, zvijezde zadovoljava-ju gotovo sve naše potrebe, one su naš totalni – *shopping mall!* Ali nisu li to na svoj na-čin i proroci? Totalni (i totalitarni) dizajneri našeg svakidašnjeg života?

Pa ipak, kako to da je baš “personalni memoar” postao jedan od najpo-pularnijih žanrova našeg doba? Zbog novog kulturnog ili ideologijsko-tržišnog (tr-žište je ideologija i ideologija je tržište) konteksta. Još prije tridesetak godina sma-tralo se nepristojnim da pojedinac javno iznosi detalje iz svog privatnog života. Da-nas opće prihvaćeni kulturni trend *to come out* (otvoriti dušu) potiče ljude da na me-dijskim pozornicama javno ispovijedaju svoje slabosti i nesreće. Aktualnost tih sla-bosti i nesreća brzo se iscrpljuje: u modi je bilo seksualno molestiranje (odraslih), zatim su došle na red ovisnosti (droge, alkohol, *eating disorders*), dok je u ovom trenut-ku (ponovo) aktualna depresija i dječja internetska pornografija. Globalna slika pri tom izgleda ovako: dok velika većina ljudi na zemaljskoj kugli jedva preživljava (glad,

ratovi, bolesti, neimaština), i ne preostaje joj drugo nego da drži jezik za zubima, dotle moćna manjina javno galami o svojim nesrećama (*eating disorders*, depresija, kleptomanija...). Moćni mediji (Opra Vinfri, Lari King i mnogi drugi) samo potvrđju neosporivu istinu da smo svi mi ljudi, i da, prema tome, svatko od nas u ovoj “dolini suza” nosi svoj križ: dok jedni, eto, umiru od gladi, drugima prijete da umru od prežderavanja; dok jedni umiru od žeđi, drugima prijete da umru od alkoholizma; dok jedni umiru u lokalnim ratovima i torturama, drugi, eto, ginu u automobilskim nesrećama. Pretpostavka je, pri tom, da će nekoj ubogoj Ugandijki i njezinoj djeci (koja u ovome času umiru od gladi i AIDS-a) od svega toga na duši biti lakše. A još kad bi i ona mogla *to come out!*? Svijet je, međutim, uređen pravedno: naši mnogobrojni sveci su tu da pate umjesto nas.

7. HE WHO KNOWS HIS OWN SELF KNOWS GOD.

100 Vinona Džad, popularna američka *country* zvijezda napisala je memoar pod naslovom *Coming Home to Myself*. Njezina knjiga je *memoir of survival, strength, hope and forgiveness, filled with exultant and empowering message certain to resonate with those who have dreamed of finding themselves, and who only needed the courage and inspiration to begin their own journey*. Vinona piše *simple and straight from the heart* (loši romantični pjesnici rekli bi da zabada pero u venu), njezina knjiga je *life lesson* (kao što je i književnost u socijalističkim udžbenicima bila učiteljicom života). Vinona Džad, dakako, nema *copyright* na pisanje iz srca. Problem je u tome da je žanr memoara registriran kao književni žanr, međutim svi njegovi elementi – intencija, autor, jezik, sadržaj, interpretacija, recepcija – izmiču iz književnosti i ulaze u religiozno polje.

Pretpostavljam da je autentifikacija proroka i njihovih poruka dug i mučan crkveno-birokratski posao. Neki kažu da se autentifikacija može svesti na tri jednostavna pravila. Proročke poruke kvalificiraju se za autentične ukoliko su: a) *jasne*; b) *istinite* (samo jedna lažna među tisućama istinitih poruka diskvalificirat će proroka); i c) u skladu s općim crkvenim učenjima (što ne znači drugo do *eklektičke*).

Džejms Frej, čovjek s književnim ambicijama, napisao je knjigu *A Million Little Pieces*. Knjiga isprva nije bila zamišljena kao memoar, ali je to (navodno na nagovor urednika) postala. Memoar o zločestom momku, koji savladava svoju ovisnost o drogama i postaje čist kao suza, osvojio je svojom *iskrenošću i autentičnošću* srce milijunskog čitateljstva. Džejms Frej postao je prorok čije su učenje žedno prihvatili mnogi. Frejeva iscjeliteljska poruka bila je primjerno kratka, jasna, istinita i eklektička: *Hold on!* Kasnije se, doduše, saznalo da je Frej većinu stvari u svome memoaru isfabricirao. “Prorok” je pao na ispitu istinitosti, ali je zato u sretnom međuvremenu prodao preko tri milijuna primjeraka.

Da li se proročke poruke bitno razlikuju od onih koje nam šalju pisci memoara, bili oni celebsi ili obični ljudi? Ne, zapravo. U sva tri slučaja poželjno je da autorska persona bude u poziciji “žrtve”, da bismo se s njome mogli identificirati (jer svi smo mi, svakoga dana, i u svakom pogledu, žrtve). A repertoar poruka koje smo spremni čuti savršeno je proporcionalan repertoaru poruka koje nam naši idoli i šalju. Sve poruke su tu da nam prenesu nešto o ljubavi, sućuti, samožrtvovanju, samopoštovanju, poštovanju drugoga, postizanju harmonije i punoće života, iskrenosti, izbjegavanju zavisti i mržnje, o nesebičnosti, vjeri i sličnom. (U smislu temeljnih poruka ni moje socijalističke školske čitanke nisu se mnogo razlikovale od vjerskih knjiga!) Kao jasne, istinite i eklektičke, poruke naših celebsa i proroka ujedno su lijepe (*beautiful*) i citatno podobne (*quotable*). A na tome terenu Vladimir Nabokov, na primjer, katastrofalno gubi, a Paulo Kueljo, na primjer, veličanstveno pobjeđuje.

8. WHOEVER PLANTS A TREE AND DILIGENTLY LOOKS AFTER IT UNTIL IT MATURES AND BARES FRUIT IS REWARDED.

Paulo Kueljo, čije knjige gutaju milijuni ljudi diljem svijeta, s jednakim se uspjehom kvalificira za sveca, proroka, književnika, misionara, dobročinitelja, državnika bez države, globalnog mudraca, gurua i filozofa. Kueljo je jedinstveni primjer autora koji zadovoljava sve kriterije i kriterije svakoga; poput najvećih proroka on je jednako poštovan na svim kontinentima i u svim religijskim zonama; on je spiritualni vođa i slavni i anonimni, i bogatih i siromašnih, i mladih i starih. 101

Kueljova biografija puna je detalja koji je kvalificiraju za proročku i zvjezdanu. Kueljo je kao buntovni mladić tri puta boravio u psihijatrijskoj klinici, kamo su ga strpali vlastiti roditelji zato jer je izrazio želju da bude – pisac. Mladi Kueljo pobjegao je s klinike i nastavio je živjeti nekonvencionalnim hipi životom, baveći se pisanjem stihova za pop muziku i stripovima (na čemu je zaradio puno novaca). Nakon hipi faze, poslušavši roditelje, živio je životom prilagođena čovjeka (zanimljivo je da je i ta faza bila financijski uspješna). Jedne godine uputio se na godišnji odmor u Evropu, gdje ga je – prilikom posjete koncentracionom logoru Dahau – pogodila snažna vizija, lik nekog nepoznatog čovjeka. Dva mjeseca kasnije, u Amsterdamu, u nekom kafiću, Kueljo je zaista sreo čovjeka iz svoje vizije. Čovjek, čiji identitet Kueljo nikada nije otkrio, savjetovao mu je da se posveti katolicizmu i da krene na hodočašće u Santijago (de Kompostelo). Kueljo će poslušati neznanca, napustiti siguran posao, a zatim svoje hodočašće opisati u knjizi *The Diary of Magus (The Pilgrimage)*. Već ta, prva knjiga doživjela je ogroman financijski uspjeh.

Danas slavni Kueljo svakodnevno preko interneta šalje svojim vjernicima kratke poruke, a svake godine za Božić ispisuje božićnu priču i razasilje je diljem svijeta. *Being a writer* – kaže Kueljo – *is sharing your love through books*.

Posjetilac će na Kueljevom *websiteu* naći mnoge atrakcije: od Kueljevih intervjua, audio programa (gdje će čuti glas Džeremi Ajronsa koji čita Kueljove tekstove), fotografija (na kojima se vidi kako Kuelja posvuda dočekuju razdragane mase, svjetovni i vjerski vođe, poput Pape Ivana Pavla II). U Kueljovoj internetskoj papirnici (*stationary*) posjetilac može kupiti suvenire, bilježnice, dnevnike s Kueljovim porukama (*Start each day of the year with words from Paulo Coelho*), Kueljove antologije (*Read words of universal wisdom collected by Paulo Coelho*), CD-ove i internetske igre (*Pilgrim*). Na sajtu će posjetilac naći informacije o Paulo Kueljo-Institutu koji brine za siromašnu djecu Brazila, detaljne izvještaje o Kueljovim hodočašćima, izvještaje o Kueljovu sudjelovanju na svjetskim konferencijama, od one u Davosu do konferencije o samom Kuelju (u Ateni, gdje se okupilo 4.000 ljudi, dok su druge tisuće ostale napolju jer nije bilo mjesta u dvorani), te podatke o Kueljovim prijevodima i prodanim primjercima. Kako se ne bi dobio krivi dojam da se sve vrti oko novca i autorove promocije, postoji i kutak za meditacije, gdje posjetilac sajta može meditirati promatrajući svetačke relikvije (svih vjera!) po Kueljovu izboru.

102

Paulo Kueljo, vitez svjetla (*the warrior of light*), u našoj modernoj religijsko-zvezdanoj kulturi fenomen je bez premca. Njegove su knjige – **eklektičke, jednostavne, jasne i iskrene** – književni vibuti-prah, sveta smjesa svih religija i *tutti-frutti* filozofija. Paulo Kueljo je moderni prorok, veliki mag duhovne akupunktura koji nepogrešivo stimulira akupunkturne točke u milijunima ljudi, bez obzira na njihova vjerska opredjeljena.

Književna refleksija nije jača Kueljova strana, ali mu, zapravo, i nije potrebna. Jer megapopularni pisci i jesu megapopularni zato što svojim čitaocima pružaju iluziju da se pisanje zaista može dogoditi svakome (*Tell your story: Tell everyone it's possible, and others shall feel the courage to climb their own mountains*, piše Kueljo). Zato Kueljo rado pribjegava metaforama srca (on piše iz srca), “religijskih” prostora (planine i pustinje) ili metaforama iz pučkih kalendara. *Whether in literature or love, the creative process must follow the cycle of nature*, kaže Kueljo. A onaj drugi, fiktivni vrtlar, nezaboravni *Mr. Chance* (iz filma *Being there*, prema romanu i scenariju Jeržija Kosinskoga), mogao bi na to dodati: *All is well – and all will be well – in the garden*.

9. DO NOT MONOPOLIZE.

Prema katolicizmu indulgencija je oprost od grijeha. Grešnik je taj oprost mogao zaslužiti pokorom, molitvom i dobrim djelima. U praksi je, međutim, oprost od

grijeha često kupovan i novcem (crkva sv. Petra u Rimu navodno je sagrađena zahvaljujući kupovini indulgencija).

Na simboličnoj razini memoari su neka vrsta kupovine indulgencija. Pisac memoara prolazi kroz neku vrstu pokore perom. Indulgencija se može pribaviti i novcem. Na razgranatom tržištu postoji čitav niz agencija koje nude naručiocima izradbu personalnih memoara. *Association of Personal Historians*, sa svojim *certified* instruktorima, nudi klijentima solidnu uslugu. Instruktori će intervjuirati naručioca, zabilježiti njegova sjećanja, dobiti na uvid dokumentaciju (obiteljske fotografije, pisma, dnevnici i slično), i po cijeni od 10.000 do 25.000 dolara uručiti naručiocu njegov personalni memoar. Agencija koja zapošljava personalne historičare reklamira svoje usluge sloganima: *Create your personal history. Share family stories with your loved ones. Everyone has a story to tell. Only you can tell yours. Add your experience to the archive of our lives.*

Postoje ljudi koji bi sami napisali svoj memoar, ali ne znaju kako se to radi. Za takve na tržištu usluga postoje *licensed coaches* i *therapists*, treneri, instruktori kreativnog pisanja specijalizirani za memoare. Instruktori će pomoći početniku da “otključa svoje pokopane uspomene” (*to unlock buried memories*), da prođe kroz “iscjeliteljski doživljaj” (*healing experience*) pisanja memoara. Instruktori će nadalje uputiti studenta kako da pronađe *beautiful* i *beautifully written* citate (*The voyage of discovery lies not in finding new landscapes but in having new eyes* – Marsel Prust; ili: *There are two ways of spreading light – to be candle or mirror that reflects it* – Edit Vorton). I što je najvažnije, *coachevi* će uvjeriti učenika da je njegov život vrijedan opisivanja. Jer svaki je život “poseban i neponovljiv” (*special and unique*). Jedna devedesetogodišnja učenica, koja je prošla terapiju kreativnog pisanja i napisala memoar, izjavila je: *I've had a wonderful life. I just wish I'd known it sooner.*

Nije li upravo to što svi želimo čuti? Priznanje da je naš život poseban i neponovljiv? A kad je već tako, i ako se već može, zašto da zaista odemo s ovoga svijeta ne ostavivši pisano svjedočanstvo o svojoj posebnosti i neponovljivosti.

10. SIT TOGETHER AND EAT IN COMPANY.

Luk se uvijek mora dobro izdinstati. Najvažnije je zdravlje. Fleke od vina ne daju se ničim izbrisati. Lažovi su najgori ljudi. Salata je zdrava. Starost je velika nesreća. Grah je najbolji na salatu. Čistoća je pola zdravlja. Ispravi se kad hodaš. Kad kuhaš kelj, uvijek baci prvu vodu.

Zamijetila sam to, tu njezinu autoritarnost. Vjerujem da je slične stvari izgovarala i prije, samo ih ja, u moru drugih, nisam zamjećivala. A sada se sve suzilo. Srce se suzilo. Žile su se suzile. Koraci su se suzili. Repertoar riječi se suzio. Život se suzio.

Kretanje je svela na svakodnevni odlazak do obližnje tržnice. Tu malu šetnju obavljala je pomažući se kolicima. (*Uvijek kupuj meso kod ovog mesara. Što se salate tiče, ja kupujem samo putericu.*) Izgovarala je svoje stereotipije s osobitom važnošću. Stereotipije su joj, valjda, pružale osjećaj da je sve u redu, da svijet stoji na svome mjestu, da ona sama drži stvari pod kontrolom, da ima moć, jer, eto, odlučuje, jer, eto, kupuje, jer, eto, zna koja je salata najbolja. Mozak je još uvijek služi, noge je služe, hoda, doduše, uz pomoć kolica, ali hoda, ona je ravnopravno ljudsko biće koje još uvijek ima svoje zadatke.

Baratala je sa svojim stereotipijama kao s nevidljivim pečatom. Udarama je s tim pečatom u želji da ostavi svoj trag. Želja da ostavi trag jačala je sa sviješću da se približava smrti. (*Kada umrem, ovaj porculanski servis za kavu bit će tvoj. Bio je to tada, kad smo ga kupili, najskuplji servis koji se uopće mogao naći. Koštao je cijelu jednu mjesečnu plaću!*)

Meni je namijenila servis. Po njezinu mišljenju bila je to najvrednija stvar u kući. Za moga brata i njegovu obitelj smislila je drugo. Objasnila mi je to u nedavnom telefonskom razgovoru...

– Znaš, odlučila sam da ih odsada još češće zovem na ručak. Djeca obožavaju sve što im ja skuham. Kažu mi: Bako, ti kuhaš najbolje na svijetu! Strašno me to izmori, vjeruj mi, ali si mislim, kuhat ću za njih ako treba i puzeći. Da me imaju po čemu pamtiti...

– Pamtit će te po mnogim stvarima... – rekla sam oprezno.

Prešutjela je odgovor. Umjesto toga pitala me...

– Jesi li ti to prehladena?! Svakako si popij čaj s limunom. Za prehladu je najbolji čaj s limunom!

Spustila sam slušalicu. Moje srce je leglo na svoje mjesto. Moja osamdesetogodišnja starica je u redu. Sve je u redu. Njezina poruka, ta o čaju s limunom, pjenušala se, zujala i prskala u zraku poput živahne božje prskalice.

II. WHO ARE THE LEARNED?

THOSE WHO PRACTISE WHAT THEY KNOW.

U hotelskoj sobi – na koju je zaboravio i Bog i centralno grijanje – najednom sam osjetila strašnu usamljenost. Učinilo mi se da je cio svijet uključen u božji *light show*, samo ja nisam uključena ni u što. Nemam ni svoga Boga, nemam čak ni svoga *branda*, nisam ničiji pripadnik, niti sam ičiji predstavnik. Književnica sam, pri tom ničija. I još k tomu “neuspješna”. Jer nikada me nije posjetila “vizija”, kao Paula Kuelja, nikada “epifanija” kao Haruki Murakamija (da, i njega, na bejzbol utakmici!), nikada mi božje svjetlo nije signaliziralo da postoji specijalan razlog što ja postojim. Nikada me nitko nije citirao. Što više, ne zamjećuju me. Dogodilo mi se da je u

tramvaju već dva puta netko zamalo sjeo na mene ne zamijetivši da ja već tamo sjedim.

Stresla sam se od unutrašnje zimice. Poželjela sam da i ja na nečemu ogrijem dušu. Oko mene nije bilo ničega. Prstom sam pokupila mrvice od slatkih roščića prosute po pokrivaču i zalijepila ih na jezik kao hostiju. A onda sam pritisnula mjenjač...

S televizijskog ekrana bljesnuo je prizor. Na ekranu neki je tip gurao u nos male kovanice od 5 centi. Bio je to ozbiljan sredovječan čovjek neveselog izraza lica. Scena je bila prilično napeta. Kovanice su svaki čas prijetile da ispadnu iz nosa. Jedna je ispala. Čovjek je uzeo kovanicu i strpljivo je gurnuo nazad u nos. Disao je na usta. I ja sam disala na usta. Na kraju su kovanice mirno stajale u nosu. Čovjekov pogled upućen prema kamerama odavao je zadovoljstvo. Pobjeda je bila apsolutna, čovjek je, ugravši u nos čak petnaest kovanica, upravo postavio svjetski rekord!

Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku, kažu. Tip na ekranu bio je božji stvor. Koji to unutrašnji poriv tjera čovjeka da pomiče granice svojih moći? Božji stvor s ekrana trudio se da se približi svome stvoritelju i razveseli ga s onime što najbolje umije i zna. A on, Bog, možda se i sam zabavlja na sličan način? Možda od samoga početka ništa drugo i nije imao na umu? I možda je u tome sva tajna...

105

Na rastvorenim stranicama knjižice koja je ležala pored mene moj pogled ulovio je hadis (*the hadit*): *God has not created anything better than reason or anything more perfect and beautiful than reason*. Nije li paradoksalno, pomislila sam, da se u svijetu koji se sav krčka u religijskoj marinadi još jedino religija poziva na *razum*?! U tom času stresla sam se od iznenadnog, snažnog zvuka. Probudile su se stare cijevi hotelskog centralnoga grijanja i krljajući najavile da će uskoro poteći topla voda.

Mart 2006.

